

**ЛАМПАДИ
КИЄВО-МЕЖИГІРСЬКОЇ ФАЯНСОВОЇ ФАБРИКИ**
**Типологія, конструктивні
та функціональні особливості**

Актуальність теми. Вельми цікавим з точки зору асортиментного різноманіття є сегмент лампад Києво-Межигірської фаянсової фабрики (КМФФ), провідного підприємства з виготовлення українського фаянсу в ХІХ ст. Однак досі специфіка формотворення, декорування та пластичного оздоблення згаданих предметів ніколи не розглядалася. Саме цій темі й присвячене наявне дослідження.

Огляд останніх джерел. Серед вітчизняних вчених до вивчення лампад звертались Н. Полонська-Василенко [3; 4] та Ф. Петрякова [2]. Перша згадана дослідниця намагалася узагальнити інформацію про сакральний сегмент виробів, зауважуючи на окремих конструктивних елементах лампад з писанками. Друга — вивчала декор окремих творів, його специфічні художні особливості тощо.

Постановка проблеми. В українському мистецтвознавстві фаянсові лампади вітчизняного виробництва лишаються малодослідженими. Багато плутанини є як з розумінням сенсу призначення їх окремих різновидів, так і з термінологією. Зокрема, немає спеціальних досліджень, що висвітлювали б різницю між лампадами і панікадилами, курільницями, кадильницями.

Мета дослідження — проаналізувати існуючі музейні зразки фаянсових лампад Києво-Межигірської фабрики, співвіднести інформацію про їх випуск з реєстрів готової продукції і прейскурантів виробництва з натурними джерелами.

Виклад основного тексту дослідження. Випуск лампад (h — від 7,7 до 25 см) за прейскурантами КМФФ був засвоєний виробництвом починаючи від 1817 р. Кольорова гама окреслених виробів коливалася у межах одного або кількох тонів: у першу чергу чорно-коричневого, сизо-сірого, люстрованого бузково-бордового, іноді в комбінації з зеленою, жовтою, вохристими барвами, й введенням плям або смуг яскраво-блакитної та синьої фарб (збірка Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького, Сумського художнього музею ім. Никанора Онацького (СХМ), Національного музею українського народного декоративного мистецтва (НМУНДМ)). Лампади, вкриті

блакитною поливою, за прејскурантами фабрики зустрічаються лишень від 1840-х, «гішурових» серед них не виявлено.

У залишках форм на фабриці у Межигір'ї на І.І.1826 фігурують наступні: під лампади церковні № 1 і № 2 (так іменувались вироби великого розміру — себто панікадила) вартували по 1 крб 70 коп., 2 крб, 2 крб 50 коп., 2 крб 55 коп., 3 крб 75 коп., 4 крб, 4 крб 55 коп. відповідно до складності оздоблення [6]. У тому ж переліку значаться і форми під «горничну лампаду» (люстру) по 1 крб 25 коп.

Один з таких предметів зберігся у фондах ДНІМ, книга вступу якого фіксує: «панікадило висяче, з рельєфним рослинним орнаментом у бузкових тонах. По боках три фігурки купідонів, між якими дві голівки янголяток. Має три ціпки для підвішування. Швидше за все — фабрика Межигір'я, Київ, сер. ХІХ століття», (рос. мовою, перекл. — О. Ш., ДНІМ, Э-3176). Предмет декорований золотом.

У НМУНДМ зберігаються лампади (123 шт.) із накривками до них (21 прирірник). Щонайменше сім лампад КМФФ наявні у колекції СХМ. Відносно датування цієї групи виробів Межигірської фабрики існують певні складнощі: у книгах обліку та інвентаризації НМУНДМ окреслені експонати датовані 1840–1860-ми. Одна лампада з колекції Національного музею історії України (НМІУ) має напис «Київ, 1819 р.». Із реальних дат експонатів НМУНДМ за маркуванням і хронограмами на одній лампаді зазначений вересень 1844 р. (ФС-777).

В асортименті Києво-Межигір'я значилися лампади, люстри (цебто панікадила), де часто застосовувався скульптурний декор. Окремо не виділялися курильниці (могли випускатися кількох типорозмірів, підвішувалися одна над другою за принципом вазонів у кашпо), і кадильниці, у яких замість олії застосовували траву абу ладан. Проте конструктивно це різні вироби, призначення яких диктує власну специфіку форми і декорування.

За стилістикою готові предмети цієї групи поділялися на кілька основних типів: наближених до народного мистецтва (розписувались рослинними візерунками або сакральними мотивами в яскравих кольорах, здебільшого у жовто-синьо-зеленій гамі); білі, орієнтовані на східні взірці, найчастіше з прорізями та ажурями; одноколірні блакитно-бузкові, смарагдові, руді, переважно з пластично промодельованим декором; поліхромні або з металізованим полиском люстрування, оздоблені в традиціях класичного мистецтва Італії, Іспанії, Франції.

Інкони виконувалися однакові або майже однакові форми в різних варіантах кольору поливування.

Лампадами користувалися, вони не були витворами декоративного призначення. Про це свідчать смуги від рівня олії на внутрішньому боці окремих екземплярів. Часто до лампади приєднували писанку за рахунок другого дна, де закріплювався ланцюжок (НМУНДМ, ФС-679, ФС-773). Це ставало причиною псування нижньої частини лампади, що обумовлено утилітарним використанням.

Панікадило з херувимами виробництва КМФФ. Фаянс, скульптурний декор, рельєф, профізування, люстрування. Зб. ДНІМ, НМУНДМ

Кадило з янголятками і серафимами виробництва КММФ. Фаянс, скульптурний декор, рельєф, кольорова полива, люстрування. Зб. ДНІМ, НМУНДМ

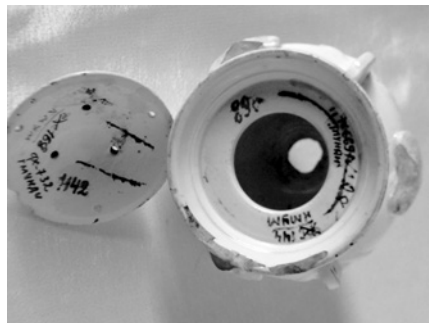

Лампади виробництва КМФФ. Зб. НМУНДМ. Конструктивні особливості верхнього отвору — з чарункою (ліворуч) і без (праворуч)

Лампади (у тому числі поліхромна) виробництва КМФФ з різним вирішенням верхньої частини. Привертає увагу різне положення крил херувимів. З колекцій НМУНД і СХМ

Кадильниця з накривкою виробництва КМФФ. Зб. НМУНД

Можливо олія, що довго горіла біля дна, у нижній частині виробу, врешті призводила до розколювання посудини знизу.

Подеколи у музейних збірках зустрічаються лампади із заліпленими отворами донець. Крім того, на окремих взірцях, особливо вкритих блакитно-бузковою поливою, ззовні просвічують паски від токарної обробки. Можливо, лампади доточували на верстатах після відливання в форму так само як і вінця тарілок, про що відомо.

Ті лампади, в які часто заливали олію, мали зверху додатковий, конструктивний виділений підвищенням над площиною накривки елемент — чарунку. Більшість із предметів цієї групи також були оздоблені вушками різноманітної форми (найчастіше П-, С-, Г-подібної), до яких мали кріпитися ланцюжки або мотузочки.

Лампади Києво-Межигірської фаянсової фабрики — найчисельніша група виробів означеного сегменту в колекції НМУНДМ.

Якщо ретроспективно поглянути на появу і трансформації цього виду предметів церковного призначення, стає зрозуміло, що вони пройшли кілька етапів змін. Перші лампади мали форму човна. Надалі форма змінювалась — зустрічалися лампади у вигляді голубів, агнців тощо. У ХІХ ст. в Межигір'ї винайшли власний тип зручної посудини для пахоців (кадильниця), окурювання (курильниця) чи олій — свічників (лампада, панікаділо).

Кадильниці відрізнялися від лампад конструктивними особливостями відповідно до функціонального призначення. Оскільки до них не потрібно було вливати олію, їх корпус позбавлений верхнього отвору-лійки, замість якого у накривці просвердлено численні невеличкі дірочки для окурювання приміщення пахощами. Зважаючи на те, що такою посудиною активно розмахували, вушка для таких предметів робилися міцнішими, аби витримати розгойдування.

На відміну від курильниць із наскрізними отворами в корпусі посудин, специфікою конструкції окремих лампад були знімні накривки з чарункою-підсвічком. У декорі закритих з боків ємностей застосовувалися ліпні голівки янголят, херувимів з дитячими чи жіночими голівками [2], стрічки, часто тоновані або фарбовані у певний колір. Інколи у прикрашанні панікадил, лампад, кадильниць, курильниць вживали люстр, рідше — золото, срібло. У оформленні застосовували низку орнаментальних, найчастіше рослинних, мотивів давньогрецького мистецтва, зокрема пальмет, акантів, гірлянд і фризів зі стилізованих віт, галузок і листя, окремих квітів, ягід, зір.

У випуску цієї групи КМФФ за прејскурантами фабрики існувала диференціація на основні дві категорії: лампад і лампад церковних/люстр, тобто великих (панікадил). У збірці НМУНДМ окремі екземпляри з другої групи сягають 32 см в діаметрі. Часто вони завершуються окремим свічком на циліндричному виступі або свічком та обручем з гніздами для свічок. У деяких випадках до великої

люстри-панікадила в якості наверхшя йшла маленька лампада. В окремих при-
мірниках ще й додавалася писанка. Наприклад, із написом «Христос Воскрес»
(ФС-773/1 і 2). Це означає, що на КМФФ могли виконуватися комплекти
до Великодня. Можливо, існували й інші для найбільших дванадесятих свят.

Як писала Н. Полонська-Василенко, котра, як член профільних комісії
з організації та опікування різноманітними музеями України початку ХХ ст.,
особисто брала участь у процесах інвентаризації, верифікації, атрибуції, писан-
ки на Києво-Межигірській фаянсовій фабриці найчастіше виконувалися таким
чином, аби їх можна було підвісити до лампади. Автор зауважує: «здебільшого
вони [писанки] вироблялися з дірочками на кінцях так, щоб можна було про-
стикнути стрічку й повісити під лампадкою» [3; 4]. Один такий комбінований
предмет (лампада + писанка) виставлено у постійній експозиції НМУНДМ.
Датування тут можна визначити за палітрою фарб, вживаною паралельно і в ін-
ших групах виробів. Наприклад, за характерним бузково-фіалковим кольором
люстру з металізованим поліском, що активно застосовувався в оздобленні пи-
санок, хрестів, ікон, лампад, панікадил і всеношників від кінця 1820-х по 1830-і.

Форма лампад здебільшого зустрічається дзвоноподібна, рідко — півсфе-
рична (у НМУНДМ — це ФС-729). Тулово їх інколи вкривали рельєфом, кольо-
ровою поливою, розписом і друком одночасно. Подеколи використовували
тільки одну, дві, три з перелічених технік. Окремі елементи оздоблювали риф-
ленням, профілюванням, рідше застосовували люстр (більше у панікадилах),
сріблення і золочення у розписі окремих сюжетів. Як виключення декорували
й накривки до лампад (збереглися лише деякі з них), у тому числі ліпними еле-
ментами. Оздоблювали пластичними деталями (аркоподібними, дугоподібними,
кільцевидними, п-подібними, гострокутними ручками), скульптурами у вигляді
поясних, погрудних частин або цілих янголів, що сидять; херувимів зі складени-
ми або розгорнутими крилами; рельєфним декором на кшталт трьох фігур ян-
голів довкола вичеревку; підсвічниками.

Іконографія сюжетних оздоблень цієї групи виробів надзвичайно цікава.
Зустрічаються хрестоподібні мотиви, зірки з перегородками (ФС-775). У зовсім
маленьких лампадах (ФС-773/1, 2, де 1 — В-7, Д-6,8, 2 — В-5,5 см) із прикріпле-
ною писанкою, декор основного виробу складався з квіткових мотивів і восьми-
кутних зір біля біблійних сюжетів у овальних резервах.

У проміжках між янголами в одній з лампад невеликого розміру (ФС-718:
В = 9,5 см, Д = 8,2 см) тричі повторено мотив «Розп'яття». У виробках середнього
розміру (ФС-762: В = 12,5 см, Д = 12 см) між гірляндами корпусу вміщено сцени
«Розп'яття», «Хрещення» та сюжет «Покровів». Останній дуже шанований в ет-
нічній Україні з козацької доби, на рівних із зображеннями Св. Варвари [1]. Цей
виріб в оздобленні доповнювався орнаментальною смугою з ягід та листя.

Курильниця виробництва КМФФ. Зб. НМУНДМ

Лампади КМФФ з релігійними сюжетами оздоблення. Збірка НМУНДМ

У іншій лампади середнього розміру (ФС-764: В = 10 см, Д = 11 см) на тулово зображені сцени «Вознесіння», «Розп'яття» та фігура «Богоматері» з молитовно складеними руками. У трохи більшому зразку лампади (ФС-761: В = 13,5 см, Д = 13 см) під цими ж образами розташовано чорні восьмикутні зорі. На основі лампади зображено зірку із довгими гострими променями.

У великих панікадилах (тільки у НМУНДМ їх налічується 13 одиниць) може бути використано понад шість технік оздоблення одночасно: багатий скульптурний декор, рельєф, кольорова полива, тонування, розпис, золочення, люстрування. Образи херувимів та янголів мають тут дитячі або дівочі личка. Більше уваги приділяється паскам-перев'язкам (перехватам — «перетискам») основного об'єму.

За даними архіву КМФФ, що зберігається у ЦДІАУ в м. Києві, на 1823 р. за керування мистецькою частиною майстра Івана Єрмоленка випускалися лампади № 2 (фігурували 29 шт. по 20 коп., 3 шт. по 72,5 коп.), лампади № 2 середнього розміру (5 шт. по 72,5 коп.) [5, арк. 17зв.–18, 21зв.–22]. 1826 р. по одному–два примірники на рік випускались лампади церковні (з відбитками або золочені) по 12 крб.

На 1827 р. підприємство мало серед інвентарю моделі для «горничної» (цебто для світлиці) лампади (люстри) за 1 крб 25 коп., лампад церковних п'ять штук — № 1 за 4 крб 55 коп., № 2 — за 2 крб 55 коп., та № 2 за 1 крб 70 коп., і без номерів — по одній за 4 крб та за 3 крб 75 коп. [26, арк. 61зв.–63, 78зв.–79], фігурних курильниць (моделі за 1827 р., по 12,5 коп.) [6, арк. 65зв.–66]. За преїскурантами фабрики ще у вересні 1827 р. у продаж надійшло лампад — очевидно великих, судячи з ціни, цебто панікадил — дві штуки по 12 крб, які були зразу розкуплені. Вони наявні в асортименті й на 1828 р. [8]. Та сама вартість зафіксована й за одну коштовну річ за цим найменуванням у 1829 р. [9]. Можливо саме за таку складну роботу, з цієї ціни Феліксу Турчановському й платили 1 крб 50 коп., як зазначено у матеріалах бухгалтерської звітності КМФФ [7]. Адже над однією лампадою майстер працював півроку, і значить більше двох виробів на рік фізично зробити не міг.

В колекції О. Гансена початку ХХ ст. зафіксовано 30 лампад (у тому числі одна «шоколадного кольору», одна ажурна велика — себто «курильниця»). На 1919 р. — збірка налічувала вже 91 лампаду. У М. Трі(и)фонова за матеріалами НХМУ та НМУНДМ після більшовицького перевороту придбали 34 лампади. 27 лампад (здебільшого прикрашених релігійними сюжетами) зберігається за даними зберігача фондової групи Ольги Іванової на 29.І.2014 у НМІУ.

Деякі предмети сакральної групи Києво-Межигір'я представлені у фондах МЕХП. Передусім це лампади (інформація від зберігача групи старого фарфору-фаянсу та скла Галини Скоропадової на 29.І.2014). Швидше за все — це та-

кож виробу з колекції Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка, котрі у переважній кількості походили зі збірки О. Гансена.

Лампади виробництва Києво-Межигірської фаянсової фабрики часто декорувалися в один тон, хоча були й поліхромні з усією веселкою барв, оздоблювалися мотивами ожини та винограду (ці самі рослини характерні й для писанок виробництва КМФФ).

Крім іншого, серед «яєць» Києво-Межигір'я окремі експонати оздоблені монограмами або авторськими сигнатурами, зокрема майстра Дмитра Степанова (за даними СХМ), й часто прикрашені написами. Якщо згадати, що на КМФФ виконувалися й ансамблі цих предметів з лампадами, можна припустити, що названий художник міг мати відношення до їх оздоблення.

Деякі іншими естетичними властивостями вирізнялися лампади та панікадила (великі лампади ніяк не виділені серед загальної маси творів в асортименті продукції Межигір'я у збірці НМУНДМ). На виконання деяких з них під замовлення могли йти місяці, а то й роки. Так, майстер Фелікс Турчиновський 1826 р. упродовж шести місяців працював над розписом однієї великої лампади [4, арк. 76].

Оскільки панікадило могло додатково мати спеціальний обруч, за допомогою якого воно підвішувалось до стелі, а не до стіни, як лампадка, що кріпилася спеціальними цівками, на ньому інколи трималися лампадки (свічки). Великі люстри, що мали назву «корони-лампади» чи «лампади-стеклярії» і зустрічаються в продукції інших підприємств, у колекціях межигірського фаянсу України нами не виявлені [2].

Висновки. Отже, ще від 1817 р., у період керівництва Івана Єрмоленка на КМФФ вже виготовляли лампади. Вони поділялися за номерами, оскільки зазначені № 1 і № 2, свідчать, що існували вироби цієї групи кількох розмірів. Пізніше (на 1827 р.) у реєстрах продукції виробництва зустрічаються лампади середньої величини (цебто відповідно мали бути маленькі та великі), в асортименті фабрики значилися лампади церковні № 1 та № 2, лампади для горниці, фігурні курильниці, а також накладки на шандали та свічники церковні. Слово панікадило не застосовувалося, вживалося «люстра».

Над сакральним сегментом виробів Києво-Межигірської фаянсової фабрики працювали художники: Фелікс Турчановський у царині оздоблення лампад (на 1826 р.), писанок — Дмитро Степанов (імовірно за все 1830–1850-і).

Перспективи подальших досліджень. Враховуючи, що у майстрів підприємства від самого початку його існування була запроваджена асортиментна спеціалізація, варто продовжувати пошуки інформації про авторів виробів сакрального сегменту.

1. *Жиленко І. В.* Житіє та чудеса святої великомучениці Варвари [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://litopys.org.ua/synopsis/warv.htm> Знімок сторінки на 07.01.2014.
2. *Петрякова Ф.* Фаянсові хрести, лампади, хатні ікони Києво-Межигір'я (1840–1850) // Історія релігій в Україні: Праці Одинадцятої Міжнар. наук. конф., Львів, 16–19 травня 2001 р. / Ін-т релігієзнавства; Львів. відділення Ін-ту укр. археограф. та джерелознав. ім. М. Грушевського НАН України, Відділ релігієзнавства Ін-ту філософії ім. Г. Сковороди НАН України. — Львів, 2001. — С. 336–343.
3. *Полонська-Василенко Н. Д.* Межигір'я (рукопис) // Ін-т рукопису НБУВ ім. В. І. Вернадського НАН України, ф. 42, оп. 1, спр. 17, арк. 36, 66–67, 75, 76.
4. *Полонська-Василенко Н. Д.* Нарис з історії заснування Києво-Межигірської фаянсової фабрики // Центральний державний архів виконавчих органів влади та управління України, ф. 3806: Полонська-Василенко Наталія Дмитрівна (1884–1973) — історик, археолог, архівіст, оп. 2, спр. 3806, б/д, на 90 арк.
5. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (ЦДАУК), ф. 581: Києво-Межигорская фаянсовая фабрика, оп. 1, спр. 227: Горновая записка фаянсовых вещей, вынутых из 1-го обжига, 1923 г., на 26 л., арк. 17зв.–18, 21зв.–22.
6. ЦДАУК, ф. 581, оп. 1, спр. 333: Инвентарь Императорской Киево-Межигорской фаянсовой фабрики, 1927 г., на 104 арк., арк. 61–88.
7. ЦДАУК, ф. 581, оп. 1, спр. 383: Документы Конторы Императорской Киево-Межигорской фаянсовой фабрики о расходах наличной кассы, с 1828 г., на 240 арк., арк. 151.
8. ЦДАУК, ф. 581, оп. 1, спр. 400: Тетрадь, данная из Конторы Императорской Киево-Межигорской фаянсовой фабрики на записку прихода и расхода, состоящих к 20 числу сентября сего 1828 года налицо в Киевской лавке фаянсовых печатных и золочёных вещей, учинена 1 декабря 1828 года, на 22 арк., арк. 5.
9. ЦДАУК, ф. 581, оп. 1, спр. 441: Книга на записку прихода и расхода фаянсовых печатных вещей по Киевской лавке, 1829 г., на 107 арк., арк. 16зв.–17.

Анотація. Статтю присвячено лампадам виробництва Києво-Межигірської фаянсової фабрики. Розглянуто типологію, конструктивні особливості окремих предметів відповідно до функціональних потреб виробів. Особливу увагу приділено хронології випуску лампад у Межигір'ї, співвіднесенню прейскурантів цін і готових творів у музейних збірках України.

Ключові слова: Києво-Межигірська фаянсова фабрика, XIX ст., лампада.

Summary. Article is devoted to the manufacture of icon lamps of Kiev-Mezhyhirsk faience factory. The typology, design features of objects according to their functional requirements is considered. The special attention is given to chronology of manufacture icon lamps in Mezhyhirja, to correlation of price-lists of prices and ready products in museum collections of Ukraine.

Keywords: Kiev-Mezhyhirsk faience factory, XIX century, icon lamps.